

О. П. Воробйова

Київський національний лінгвістичний університет

ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ: У ПОШУКАХ МЕТАМЕТОДУ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

У статті розглянуто можливість поєднання когнітивно-поетологічного та семіотико-нарративного аналізів у єдиний метаметод інтерпретації художнього тексту. Запропоновано інтерпретацію оповідання Дж. Джойса "Евелін" у термінах зазначених комплементарних підходів, що сприяло вилученню нових прихованих смислів твору.

Ключові слова: інтерпретація, метаметод, когнітивно-поетологічний аналіз, семіотико-нарративний аналіз, приховані смисли, Дж. Джойс, "Евелін".

В статье рассмотрена возможность объединения когнитивно-поэтологического и семиотико-нарративного анализа в единый метаметод интерпретации художественного текста. Предложено интерпретацию рассказа Дж. Джойса "Эвелин" в терминах указанных подходов, что способствовало раскрытию новых скрытых смыслов произведения.

Ключевые слова: интерпретация, метаметод, когнитивно-поэтологический анализ, семиотико-нарративный анализ, скрытые смыслы, Дж. Джойс, "Эвелин".

This paper focuses on the tentative integration of cognitive poetic and narrative semiotic analyses into a metamethod of literary text interpretation. A sample interpretation of J. Joyce's "Eveline" in terms of the above complementary approaches has been suggested, which fosters the eliciting of new hidden senses of the short story.

Key words: interpretation, metamethod, cognitive poetic analysis, narrative semiotic analysis, hidden senses, J. Joyce, "Eveline".

Поширення міждисциплінарних студій художнього тексту, яке передбачає поєднання різноманітних методик його аналізу й інтерпретації для реконструкції прихованих текстових смислів, ставить питання про пошук найбільш оптимального алгоритму такого поєднання з огляду на належність тексту до певної літературної течії, на його жанрові та індивідуально-авторські особливості. Фактично, йдеться про пошук своєрідного гнучкого метаметоду інтерпретації тексту. Про такий метаметод свого часу писав Роберт Шоулз [8, р. 87–104], зупиняючись на синтезі семіотичних підходів до аналізу художньої прози. Розбудова когнітивних студій художньої семантики та їх тяжіння до розкриття семіотичного потенціалу художнього тексту виводить на перший план можливість поєднання процедур когнітивно-поетологічного і семіотико-нарративного аналізів як синтезу новітнього та традиційного у стилістиці і лінгвопоетиці, що й визначає **актуальність** цієї розвідки.

Її мету складає визначення найбільш адекватного способу поєднання зазначених різновидів аналізу як складників метаметоду інтерпретації художнього тексту. **Завдання** статті пов'язані із встановленням подібностей і розбіжностей між техніками когнітивно-поетологічного і семіотико-нарративного аналізів художнього твору, а також із сукупним застосуванням цих технік до інтерпретації

оповідання Джеймса Джойса "Eveline" (Евелін), що входить до його відомої збірки "Дублінці".

Поєднання когнітивно-поетологічного і семіотико-нарративного векторів аналізу видається цілком можливим враховуючи те, що обидва підходи до інтерпретації художнього тексту, як це не парадоксально звучить, значною мірою подібні, тому що вони: 1) ґрунтуються на системі кодів, що складають основу відповідних інтерпретаційних стратегій; 2) розглядають значення як функцію досвіду людини; та 3) налаштовані на пошук комплексної методики, яка могла б забезпечити доступ до прихованих текстових смислів. Водночас, ці підходи істотно відрізняються одне від одного в кожному із зазначених пунктів. Так, вони зорієнтовані на коди з принципово різними домінантами й обмеженнями: семіотичний підхід – на культурно навантажені, інтертекстуальні коди [8, р. 16], у той час як когнітивний – на тілесно-емпіричні коди, пропущені крізь фільтр відповідної культури [6, р. 14]. Крім того, різними є і задіяні інтерпретативні стратегії побудови й інтерпретації тексту – комунікативні в межах семіотико-нарративного підходу і ментальні у рамках підходу когнітивно-поетологічного. Системи згаданих кодів по-різному структуровані всередині художнього тексту. Якщо його семіотична організація передбачає взаємодію лінійності і пошаровості, у когнітивному плані художній текст організовано переважно за мережевим принципом. Значення у межах семіотико-нарративного підходу є функцією соціального і персонального досвіду людини, у той час як когнітивний підхід тлумачить значення як функцію культурно модифікованого тілесного (переважно сенсомоторного) досвіду, який укорінено і генетично [там само, р. 29]. І наостанок, семіотичний і когнітивно-концептуальний метаметоди включають різні інтерпретаційні складники.

Так, на думку Р. Шоулза, семіотико-нарративний метаметод охоплює три компоненти [8, р. 87]: 1) граматику художнього тексту Ц. Годорова, спрямовану на виведення та фіксацію у відповідному запису оповідної структури, що тематизує текст за принципом символічної логіки в термінах пропозиції, яка включає акції (дії) та атрибуції (властивості), пов'язані з персонажами та сюжетом [там само, р. 87–92; 9]; 2) вербоцентричну риторику художнього тексту Ж. Женетта, яка спирається на охудожнені дієслівні категорії часу (представленого як послідовність оповіді, частота та характер повторення епізодів, часова протяжність або швидкість оповіді), способу дії (маніфестованого як тип оповідної перспективи та/або фокус бачення, відстані, що маркується деталізацією розповіді) і діяча (фіксованого у форматі голосу) [8, р. 92–99; 4]; і 3) семіотику художнього тексту Р. Барта, де лексії як значущі нарративні одиниці формують сукупність смислотвірних кодів – проеретичного (коду дій), герменевтичного (коду загадок), а також набору культурних, конотативних та символічних кодів [8, р. 99–104; 3].

Метаметод когнітивно-концептуального аналізу художнього твору містить щонайменш чотири позиції [2, с. 380; 1, с. 77]: реконструкцію кластерів

концептуальних тропів; відстеження динаміки ментальних просторів у текстовій тканині; побудову домінантної мережі концептуальної інтеграції та окреслення ізотопічних конфігурацій текстових елементів для конструювання ключових сенсорних образів, що сприяють, завдяки взаємодії іконічності і куматоїдності (хвильової динаміки), виникненню ефекту емоційного резонансу [1, с. 76–77] в художньому сприйнятті. Крім того, більшість творів малої прозової форми ґрунтуються на розмежуванні декількох можливих світів, переважно пов'язаних із персонажами, на перетині й у взаємодії яких відбувається рух сюжету і кристалізація прихованих смислів. Тому когнітивно-поетологічний аналіз органічно включає в себе і методику реконструкції можливих світів як частин текстового універсуму [7].

Зіставлення двох інтерпретацій оповідання Дж. Джойса "Eveline" [8, р. 105–109], проведених у термінах семіотико-нарративного та когнітивно-поетологічного аналізів, дозволяє говорити про очевидну комплементарність цих підходів, яка поглиблює наше розуміння інтерпретованого твору, висвітлюючи нові, емерджентні текстові смисли. Так, послідовне застосування процедур семіотико-нарративного аналізу за Ц. Тодоровим, Ж. Женеттом та Р. Бартом, продемонстроване Шоулзом, дозволяє дійти висновку про оповідну домінанту твору як історії паралічу, де головна героїня як справжня жителька Дубліну, скута догмами католицизму, не наважується змінити своє життя, залишаючись у стані емоційного, комунікативного, семіотичного і, загалом, життєвого ступору [8, р. 90–104]. Про це свідчить опора в побудові сюжету на стереотипне уявлення про дублінців як людей самотніх або нещасливих у шлюбі, що упрозорює макропропозиція оповідання, виведена за тодорівським алгоритмом [там само, р. 90]. Женеттівський ракурс інтерпретації акцентує в аналізованому оповіданні три основні параметри: а) коливання у швидкості і послідовності розповіді; б) осциляції оповідної перспективи та в) голосові ефекти.

Так, показовим у плані першого параметру є протиставлення ініціальної і завершальної сцен оповідання, розділених часовим проміжком, так званим еліпсисом як значущою паузою [там само, р. 96]. Початковий з цих епізодів вводить базовий час розповіді – вечір і ніч напередодні планованої втечі головної героїні з Дубліну зі своїм коханим, волелюбним Франком – та міркування про минуле і майбутнє всередині базового часу, де думки про майбутнє весь час повертають Евелін до минулого, у пастці якого вона знаходиться настільки щільно, що навіть втрачає відчуття теперішнього [там само, р. 94–95]. Порівняймо:

She sat at the window watching the evening invade the avenue. Her head was leaned against the window curtains and in her nostrils was the odour of dusty cretonne. She was tired.

[...] One time there used to be a field there in which they used to play every evening with other people's children. [...] Still they seemed to have been rather happy then. Her father was not so bad then; and besides, her mother was alive.

That was a long time ago; [...]. Everything changes. Now she was going to go away like the others, to leave her home. [8, p. 105]

У цій першій сцені, незважаючи на постійні часові коливання, створюється відчуття, що час плине дуже повільно. На відміну від фінальної сцени на морському вокзалі, де фізично відчуваєш, як летять миттєвості і майбутнє нібито зливається з теперішнім. Евелін, відмовляючись в останню мить від свого кохання, знову втрачає відчуття часу, проте для неї відлік часу людського перетворюється у застиглість тваринного існування, порівняймо:

She stood among the swaying crowd in the station at the North Wall. He held her hand and she knew that he was speaking to her, saying something about the passage over and over again. [...] The boat blew a long mournful whistle into the mist. [...]

All the seas of the world tumbled about her heart. He was drawing her into them: he would drown her. She gripped with both hands at the iron railing. [...]

He rushed beyond the barrier and called to her to follow. [...] She set her white face to him, passive, like a helpless animal. Her eyes gave him no sign of love and or farewell or recognition. [8, p. 108–109]

Скориставшись введенням свого часу Ж. Женеттом розмежуванням паралипсису (як утримання від читача інформації, яку він повинен знати, зважаючи на фокус оповіді) і паралепсису (як надання читачеві інформації, яка, зважаючи на фокус розповіді, не повинна бути доступною для нього/неї) [8, p. 97–98], погодимось, що розглядуване оповідання є великою мірою паралептичним, що досягається завдяки фіксованому внутрішньому фокусу, коли всі думки переломлюються крізь свідомість самої Евелін як людини з інтелектуально обмеженим розумом, що намагається впоратися зі складною життєвою і психологічною ситуацією [там само, p. 98]. Це підкріплюється ефектом внутрішнього голосу – розповіддю від особи персонажа, якого подано як третю особу [там само, p. 99].

Ієрархія бартівських кодів, що перетинаються між собою, кристалізує вилучені приховані смисли. Так, у термінах проеретичного коду, в межах якого всі дії і вчинки тлумачаться як такі, що їх можна закодувати, Евелін протягом всього оповідання в умовно реальному часі не робить жодного фізичного кроку. З самого початку твору простежується чітка застиглість дій (*She sat, ... stood up, ...stood, ... gripped, ... set her face* і т.п.) героїні, що додатково тематизує конотативний код паралічу, або ступору. Цей код підсилюється монотонною структурою речень, згадкою про обіцянки, дані головною героїнею пресвятій Маргариті, яка була паралізована, і потужною культурною реалією, закодованою в тексті, – гріховністю намірів Евелін з позицій ірландського католицизму, що по суті не залишало їй жодного вибору у прийнятті рішень. Розгадка цієї реалії як основної причини відмови Евелін від втечі з коханим, так само як і символічні опозиції психосексуального і міфологічного гатунку (сексуальне :: асексуальне, велелюбне

:: безплідне, непізнане :: знайоме, майбутнє :: минуле тощо), становлять герменевтичний і символічний коди оповідання, виводячи читача у вертикальний контекст твору.

Проведений нами когнітивно-поетологічний аналіз (див. також [10]) додатково висвітлює нав'язливу присутність в оповіданні двох концептуальних схем – ОБМЕЖЕНОГО ПРОСТОРУ і ВМІСТИЩА, кристалізованих крізь протиставлення *дому (кімнати)* і *світу (вулиці)*, *минулого* і *майбутнього*, *звичного* і *незнайомого*, *насильства* і *свободи*, порівняймо:

а) Her time was running out but she continued to sit by the window, leaning her head against the window curtain, inhaling the odour of dusty cretonne. Down in the avenue she could hear a street organ playing. [8, p. 108]

If she went, to-morrow she would be on the sea with Frank, screaming towards Buenos Ayres. [8, p. 109];

б) It was hard work – a hard life – but now that she was about to leave it she did not find it a wholly undesirable life. [8, p. 107]

She stood up in a sudden impulse of terror. Escape! She must escape! Frank would save her. He would give her life, perhaps love, too. [8, p. 108]

Ці опозиції окреслюють кордони між двома світами – тим, що центрується навколо Евелін, її батьків, запиленого будинку, що виступає як своєрідна тюрма (*Home! She looked around the room, reviewing all its familiar objects which she had dusted once a week for so many years, wondering where on earth all the dust came from* [8, p. 105]), і тим, що його персоналізує моряк Френк з його любов'ю до свободи, моря, кіно, музики, пісень, радощів життя – *Frank was very kind, manly, open-hearted. [...] He was fond of music and sang a little. [...] He had tales of distant countries* [8, p. 107]. Кордоном між цими світами виступає жорсткий світ обмежень, пов'язаний з сімейними та релігійними традиціями, що їх уособлює. передовсім, батько головної героїні: *Of course, her father had found out the affair and had forbidden her to have anything to say to him* [8, p. 107].

Такі протиставлення стають ще опуклішими на тлі контрастування ЖИТТЯ ЯК ВОДНОГО ПРОСТОРУ / РУХУ / НЕОБМЕЖЕНОСТІ У ПРОСТОРІ, що асоціюється з Франком, та СМЕРТІ ЯК ПОРОХУ / НЕРУХОМОСТІ / ЗНАХОДЖЕННЯ У ЗАМКНЕНОМУ ПРОСТОРІ, що асоціюється з Евелін (навіть фоносемантично), підкріплюючи класичний семіотико-нарративний аналіз твору подвійною домінантою смерті і страху, де амбівалентність слова "change" (зміна) у ключовій фразі *Everything changes* (Все змінюється) [8, p. 105] відсилає як назад, до згадки про тих, хто помер або далеко, так і вперед, до можливого від'їзду Евелін, її втечі з дому, щоб стати щасливою, породжуючи у такий спосіб додатковий смисловий відтінок і даючи поштовх до нового, емерджентного смислу: **Якщо ви боїтеся змінити своє життя на краще, воно зміниться на гірше.**

Отже, інтеграція різних підходів до аналізу художнього тексту як крок до формування метаметоду його тлумачення може набувати чіткіших абрисів, якщо послідовно застосовані методи та методики спираються на сутнісні подібності у

принципах побудови інтерпретаційних стратегій та процедурах реконструкції прихованих текстових смислів.

Бібліографічні посилання

1. Воробйова О.П. Ідея *резонансу* в лінгвістичних дослідженнях // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя проф. М.П. Кочергана. Зб. наук, статей : [відп. ред. Тараненко О.О.] — К.: Вид. центр КНЛУ, 2006. — С. 72–86.
2. Воробьёва О.П. Художественная семантика: когнитивный сценарий // С любовью к языку: Сб. наук. тр., посвященный Е.В. Кубряковой. — М., Воронеж; ИЯРАН, ВГУ, 2002. — С. 379–384.
3. Barthes R. S/Z / Roland Barthes : [transl. by Richard Miller]. — New York: Hill Wang, 1974. — 271 p.
4. Genette G. Narrative Discourse: an essay in method / Gerard Genette : [transl. by Jane E. Lewin]. — Ithaca: Cornell University Press, 1980. — 285 p.
5. Joyce J. Eveline / James Joyce // Scholes R. Semiotics and Interpretation. — New Haven and London: Yale University Press, 1982. — P. 105–109.
6. Lakoff G. and M. Johnson. Metaphors We Live By / George Lakoff and Mark Johnson. — Chicago and London: The University of Chicago Press, 1980. — 242 p.
7. Ryan M.-L. Possible-world theory / Marie-Laura Ryan // Routledge Encyclopedia of Narrative Theory : [eds. David Herman, Manfred Jahn and Marie-Laura Ryan]. — P. 446–450.
8. Scholes R. Semiotics and Interpretation / Robert Scholes. — New Haven and London: Yale University Press, 1982. — 161 p.
9. Todorov Tz. The Poetics of Prose / Tzvetan Todorov : [transl. by Richard Howard]. — Ithaca: Cornell University Press, 1977. — 260 p.
10. Vorobyova O. Interpreting Joyce's "Eveline": Semiotic and cognitive approaches compared / Olga Vorobyova // The 24th Annual Conference of Poetics and Linguistics Association (PALA 2004): Book of Abstracts / New-York University, July 25–28. — New York: NYU, 2004. — P. 51.